
SANTA LIENA

Il-qaddisa u l-isem tagħha ġewwa l-Belt Cospicua

Kitba ta' Sunny Aquilina

B'dedika lill-Bormliżi li marru refugjati fil-gwerra ġo Birkirkara u baqgħu hemm u lill-Karkariżi li 50 sena ilu u fl-1994 urew tant ospitalità.

Tul din is-sena, mill-festa ta' Santa Liena tas-sena l-oħra kellna ġraja straordinarja billi l-istatwa hekk sabiħa u devota ta' l-Immakulata Kuncizzjoni għal darb oħra ngiebet f'pellegrinagġ gewwa Birkirkara fejn damet ġimħa shiħa u saru bosta attivitajiet li ressqu aktar qrib il-poplu Karkariż u dak Bormliż li ngħaqdu bħal familja waħda kbira jiċċelebraw b'mod religjuż u dinjituż flimkien.

ČINKWANTINARJU 1944-1994

Barra funzionijiet religjużi, saru Akademji, wirjet f'Birkirkara u f'Bormla, u daqqew il-baned 'Sant'Elena' u 'Duke of Connaught' meta nhar id-19 ta' Novembru, 1994, l-istatwa tal-Kuncizzjoni nhärgħet mill-bażilika ta' Birkirkara biex jibda l-pellegrinagġ lura minn Birkirkara għal Bormla, wara li l-Ğimħa fil-ħaxja kien sar pellegrinagġ devot mat-toroq ta' Birkirkara. Dan kollu sar fl-okkażjoni unika ta' għeluq il-50 sena mill-pellegrinagġ devot u storiku li kien sar nhar id-19 ta' Novembru 1944 fi tniem il-gwerra meta l-istaatwa u l-kwadru inkurunat tal-kuncizzjoni ttieħdu lura lejn Bormla f'pellegrinagġ bil-mixi. Kien ilhom miżmuma b'ghożża ġewwa l-Kolleġġjata ta' Birkirkara tul il-gwerra, minn Jannar 1941 sa Novembru 1944. Kien xieraq għalhekk li dan iċ-Činkwantinarju jiġi cċelebrat kif jixraq.

Il-bażilika ta' Birkirkara rat xeni rrepetibbli. Ix-xbiha tlellex ta' l-Immakulata reġgħet żaret it-tempju maestuż ta' Santa Liena Imperatrici, rabta li gabet dawn iż-żewġ pajjiżi hekk qrib xulxin; nifmu li dan kien ta' ġid kbir. Kemm hija isbah l-ġhaqda, id-dinjità u d-devozzjoni mill-piki u l-qsim!

Min-naħha l-oħra f'Bormla nsibu rabta ma' Santa Liena. Din id-devozzjoni lejn din il-qaddisa kbira ġejja mill-qedem. Biżżejjed ngħidu li l-Kan. Ġużepp Cassar isemmi knisja ġo Bormla n-naħha ta' Santa Liena għall-habta tas-sena 800 W. K.¹

ikompli f'paġna 183

KAPPELLA TA' DEVOZZJONI LEJN SANTA LIENA

F'dawn l-inħawi teżisti kappella oħra żgħira mħaffra fil-blat. Din tinsab midfuna taħt l-art u kienet parti minn knisja li twaqqfet mill-Kavallier Franciż, il-Ballju ta' Langò Fra Pietro de la Fontaine li kien magħruf bħala Santarena. Kienet fi ġnien, kellha altar wieħed u kienet iddedikata lil Santa Marija tan-Nativitā. Fiha kienu tqiegħdu wkoll żewġ kwadri; wieħed tat-tweliż ta' Ģesù u l-ieħor ta' Santa Liена. Wara twaqqaf altar ġdid iddedikat lil Santa Liena minn Dun Giovann Antonio Perdicomato.² Din il-kappella kienet centrū ta' devozzjoni lejn Santa Liena u sa tard fis-seklu sbatax kienu jitqassmu domni sbieħ ta' dil-qaddisa ġewwa Bormla.³ Ghadha teżisti l-parti mħaffra fil-blat xi żewġ sulari taħt il-bini fin-naħha ta' fuq ta' Triq il-Ġdida qrib il-bieb ewljeni tas-Swar ta' Bormla, imsejhin ta' Santa Margerita jew ta' Firenzuola għall-Inginier li ppjantahom.

IL-BIEB EWLIENI TA' SANTA LIENA

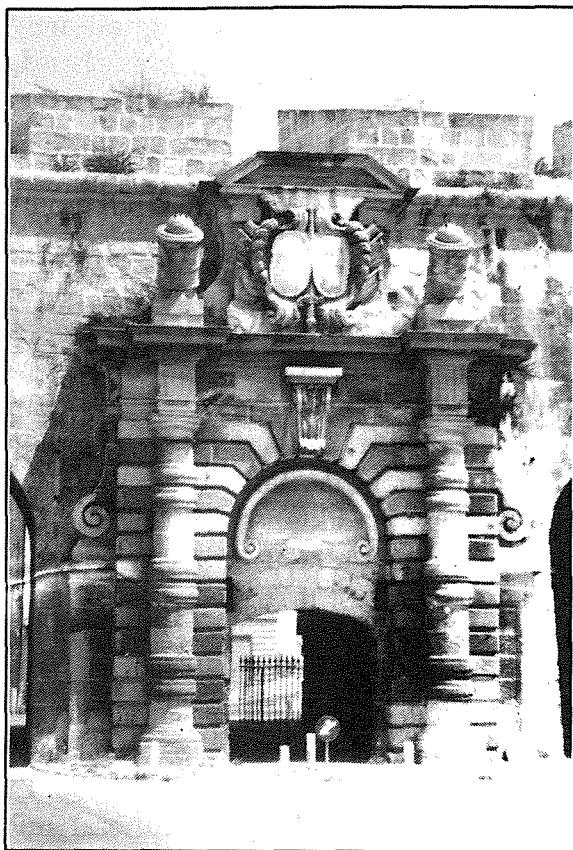
Il-bieb principali ta' din il-linja ta' fortifikazzjonijiet huwa dak ta' Santa Liena, bieb imponenti li fuqu nsibu lapida li tfakkar il-bini ta' dawn is-swar. Dan il-bieb qiegħed fil-kortina li twassal għall-bastjun ta' Santa Liena. Kemm it-triq tul is-sur kif ukoll din ix-xaqliba ta' Bormla jġibu l-isem ta' Santa Liena: 'Triq Santa Liena' u 'In-naħha ta' Santa Liena'. X'aktarx li dan kollu kellu l-bidu tiegħu mad-devozzjoni li xxettlet fil-knisja li semmejna. Sa ffit tas-snин ilu ġewwa l-Mina ta' Santa Liena, kif inhu popolarment magħruf dan il-bieb li semmejna, kien hemm kwadru tax-xbiha tal-qaddisa. L-Arcisqof Mons. Carmelo Conte Scicluna kien ta' 40 jum indulgenza għal min jgħid b'devozzjoni, Pater, Ave u Gloria quddiem ix-xbiha ta' Santa Liena, b'digriet tad-19 ta' Settembru, 1884.⁴ Illum flok dan il-kwadru hemm pittura kbir li turi allegorija ta' l-ordni ta' San Ĝwann li fi żmienu Bormla kibret, kotrot u saret belt li l-Gran Mastru Mark Antonio Zondadari (1720-1722) taha t-titlu ta' Città Cospicua.

DEVOZZJONI LEJN IS-SALIB

L-Imperatriċi Santa Liena, bħal binha Kostantinu hija marbuta mas-Salib ta' Kristu. Hija magħrufa għas-sejba tas-Salib Imqaddes ġewwa Bormla nsibu devozzjoni partikolari lejn is-Salib l-aktar permezz tal-Fratellanza ħabrieka tal-Kurċifiss li bniet Oratorju artistiku. Insibu wkoll devozzjoni lejn il-Kurċifiss ta' Kandja u fil-koppla ta' quddiem il-kappellun fejn hu meqjum dan il-Kurċifiss naraw pittura ta' Santa Liena bis-Salib, xogħol l-artist il-Kav. Pawlu Camilleri Cauchi.

ID-DGHAJSA SANTA LIENA

Meta għedna dan kollu ma niskantawx li fil-qasam sportiv ukoll niltaqgħu ma' l-isem ta' Santa Liена. Id-dghajsa tal-Midalji Santa Lienna, bin-numru S 4508, inbniet mill-imghallem magħruf Ġużeppi Cassar (Bengala) fl-1970.⁵ Din id-dghajsa mhux biss kompliet fejn ġallew id-dghajjes ta' qabilha 'Malta' u 'Tereża' li fi tmien snin hadu l-ewwel ġumes darbiet, imma b'diversi qaddiefa mill-aqwa żammet rekord impressjonanti. Fit-Tigrija tal-Vitorja din id-dghajsa rebħet il-palju ta' l-ewwel fil-korsa tal-Midalji ġhal 9 darbiet (1971, 72, 74, 78, 80, 86, 87, 88, 90), tat-tieni 6 darbiet u tat-tielet 5 darbiet. Bid-dghajsa Santa Lienna sar ir-rekord ta' l-inqas hin f'din il-korsa darbtejn; fl-1971 - 4 min. 13 sek. u fl-1990 - 4 min. 1 sek. Fir-Regatta ta' Jum il-Helsien is-Santa Lienna rebħet il-korsa tagħha 7 darbiet (81, 83, 84, 87, 90, 91) barra palijiet tät-tieni u t-tielet. Fl-1988 hadet l-ewwel fl-unika darba li saret ir-Regatta ta' Jum il-Haddiem. Id-dghajsa sabiħa u hafifa Santa Lienna tat-ħafna sodisfazzjon lill-partitarji numeruzi Bormliżi, fil-fatt Bormla hija d-distrett bir-rekord ta' l-aktar rebħiet ta' l-'Aggregate shield' prestiġjuża fir-Regatta Nazzjonali, 160 darbā. Tassew nistgħu ngħidu li bħall-qaddisa li hija msemmija ġħaliha, id-dghajsa Santa Lienna hija l-'Imperatrici' fit-tigrija meta niġu għall-korsa tad-dghajjes tal-Midalji. Ghadha tieħu sehem fit-tigrijiet.

Il-Bieb Principali tas-swar ta' Bormla ta'
"Bieb Sant'Elena".

IL-VARA TA' SANTA LIENA U SALVU PSAILA

Imma jekk hemm teżor li jorbot lil Bormla ma' Birkirkara, dan hu l-

ikompli f'paġna 186

kapolavur artistiku ta' Salvu Psaila, il-vara ta' Santa Liena meqjuma bl-akbar għożja fil-bażılıka tagħha ġewwa Birkirkara. Salvatore Psaila twieled Bormla nhar 1-20 ta' Jannar, 1798 u tħammed l-ġħada fil-Parroċċa tal-Kunċizzjoni ġewwa Bormla. Il-ġenituri tiegħu kienu Tumas Psaila u Margerita, xebba Galea. Ingħata l-ismijiet ta' Salvatore, Josef u Giovanni.⁶ Minn ċkunitu wera ħeġġa ghall-arti u studja taħt l-iskultur magħruf Marjanu Gerada. F'kuntratt li sar għand in-Nutar Ġużeppi Gatt Testaferrata, l-iskultur Salvu Psaila obbliga ruħu mal-Kavallier ta' l-ordni ta' San Mikiel u San ġorg, il-Karkariż Ċensu Borg (Brared) li jiskolpi fl-injam ta' l-arżnu statwa tal-Glorjuža Imperatriċi Sant'Elena, titular ta' l-Insinji Kollegġjata ta' Birkirkara, kompluta bis-Salib u l-pedestall. Ċensu Borg kellu jħallas minn butu 600 skud.⁷ Ix-xhieda ta' dan il-kuntratt kienu l-Karkariżi Dun Ĝwann Grech iben Pawlu u l-ispiżjar Ġanni Mallia iben il-mejjet Ċikku. Sal-1835 l-iskultur kien mar joqghod Birkirkara u l-istatwa meta tlestiet ingħoġbot tassew. Ċensu Borg ġħallas kollox qabel miet u wkoll ta' rigal lil-iskultur kif kien wieghdu. Sfortunatamente ma laħaqx ra l-ħolma tiegħu mwettqa billi kien digħi miet meta fis-17 ta] Lulju, 1838 saret l-inawgurazzjoni tal-vara ta' Santa Liena. Eugene F. Montanaro dwar din l-istawa artistika jikteb hekk 'B'din l-istatwa Salvatore ġibed lejh ir-rispett u l-gratitudni ta' Parroċċa ta' Birkirkara'.⁸ Xi snin wara Psaila ġadem ukoll mezzo bust ta' Ċensu Borg li huwa misħum li għadu jezisti fl-Awla Kapitolari tal-Kollegġjata Bażılıka ta' Birkirkara. Maż-żmien kera mezzanin u dar fil-Pjazza ewlenija ta' Birkirkara li kellhom in-numri 53 u 54 u baqa' jgħammar f'Birkirkara sakemm miet. Imma x-xogħol kollu fuq il-vara ta' Santa Liena sar fil-palazz Santa Liena fit-triq li tieħu għal Tal-Balal.⁹ L-imghalleml rispettat Salvu Psaila miet f'Birkirkara nhar it-12 ta' Novembru, 1871 u jumejn wara sar il-funeral mill-Kapitlu u l-Kleru ta' Birkirkara. Indien fil-kannierja tal-bażılıka u fil-kursija taħt il-presbiterju hemm lapida b'tifikira tiegħu¹⁰ Triq Psaila f'Birkirkara wkoll tfakkarna f'dan l-iskultur.

Barra din ir-rabta kbira ta' l-iskultur Bormliż ma' Birkirkara u l-istatwa ta' Santa Liena, tkompliet l-istorja meta fl-eqqel tal-gwerra l-Bormliżi tellgħu l-għeżeż teżori tagħhom, il-kwadru inkurnat u l-istatwa devota tal-Kunċizzjoni Immakulata ġewwa l-kollegġjata ta' Birkirkara. Hawn ta' min jgħid li Salvu Psaila kien ġadem statwa sabiha tal-Kunċizzjoni għall-Frangiskani ta' Ghawdex. Wara l-gwerra sar dak il-Pellegrinaġġ kolassali tad-19 ta' Novembru, 1944 minn Birkirkara għal Bormla bil-mixi. Dan issiġilla r-rabta bejn dawn iż-żewġ pajjiżi ewlenin f'Malta u l-popli tagħħom.

Dan ergajna rajnieh jitwettaq b'devozzjoni u ħbiberija kbira fil-ġimġħat ta' bejn it-12 ta' Novembru u t-8 ta' Dicembru, 1994; fl-okkażjoni taċ-Činkwantinarju, li għal darb oħra reġa' ġibed lill-Bormliżi u l-Karkariżi

hekk qrib xulxin fl-okkažjoni straordinarja ta' għeluq il-50 sena mill-Pellegrinagg u t-tieni żjara ta' l-Immakulata ġewwa Birkirkara.

Id-dgħajsa tar-Regatta "tal-Midalji" bl-isem 'Santa Liena' tirbaħ l-korsa tagħha fl-1980.

RIFERENZI

1. Kan. Ġuż. Cassar – Ktieb ‘Żvilupp tal-Qima lejn Marija Verġni Immakulata f’Bormla’ – Giov. Muscat 1949 p. 11.
2. Charles Galea Scannura – Artiklu ‘Il-Knisja ta’ Santarena’ Leħen il-Banda San Ġorġ Bormla 1979 pp. 33, 35.
3. Ibid. p. 35.
4. Skrizzjoni fuq il-lapida mal-Bieb ta’ Santa Liena.
5. Joseph Serracino – Ktieb ‘L-Istorja tat-Tiġrija tal-Vitorja’ (It-tielet parti 1970-1984 p. 31)
6. Arkivju Parr. Koll. Bormla – Lib. Bap. Vol. 10.
7. SAL – Artiklu ‘Il-Vara ta’ Santa Liena’ – Programm mill-Kummissjoni Kapitolari – Festa 1994 p. 68.
8. Joseph Camilleri – Artiklu ‘L-Artist u l-Vara tal-Madonna tal-Karmnu taż-Żurrieq’ fl-Antenna Lulju, 1994, li jikkwota lil Eugene F. Montanaro.
Eugene F. Montanaro – ARTiklu ‘Salvatore Psaila, skultur u marmista 1978 - 1871’ – Leħen il-Għaqda Karmelitana, Banda Queen Victoria, Żurrieq, Festa tal-Madonna tal-Karmnu 1986.
9. SAL – op. cit. p. 69.
10. Ibid. p. 70.